

Я.М. Ренало

Полтавська державна аграрна академія

РИСИ ІМПРЕСІОНІЗМУ В ПЕЙЗАЖАХ РАНЬОГО ПЕРІОДУ ТВОРЧОСТІ Б. ПАСТЕРНАКА

Початок творчості Бориса Пастернака відзначається активними творчими пошуками, становленням власної манери письма. Рання лірика Пастернака не належала до певного літературного напрямку. В його поезії даного періоду можна простежити риси футуризму, символізму, а також імпресіонізму, що, відповідно, відбилося на особливостях зображення пейзажу.

Імпресіоністичні елементи в поетичних пейзажних замальовках митця не досліджені повною мірою. Лише в деяких наукових розвідках зустрічаємо окремі згадки про наявність даного явища в поезії митця. Так, дослідник Н. Резниченко [7] вказував на імпресіоністичний характер зображуваних поетом картин. В. Нікітаєва [3] відзначила імпресіоністичні риси у вірші «Как бронзовой золой жаровень...». Т. Левіна [1], розглядаючи зв'язок творчості поета з російським живописом, також звернула увагу на близькість його поезії до імпресіонізму. Отже, проблема нашої статті є актуальною. За мету ми ставимо дослідити естетику імпресіонізму в ранній ліриці Пастернака, визначити роль імпресіоністичних елементів у створенні пейзажів митця. Досягнення поставленої мети дозволить розширити уявлення про ранню лірику письменника, конкретизувати особливості зображення пейзажу, по-новому осмислити художній світ автора.

Пастернаківське розуміння сутності мистецтва збігається з основними засадами імпресіонізму. Мистецтво, за словами поета, – це запис дійсності, але дійсності, сприйнятої безпосереднім почуттям. Тому бачення світу в поезії Пастернака, крізь безліч окремих дрібниць та ракурсів, парадоксально поєднується з лірико-динамічним перетворенням, із побудовою художньої картини за випадковими й миттєвими асоціаціями [5, с.231]. Імпресіонізм як мистецтво передачі безпосередніх вражень на основі первинного, суто суб'єктивного відчуття був близький світобаченню Пастернака. Про суб'єктивізм поета писав Ю. Лотман, наголошуючи, що дане явище пов'язане не із зануренням поета в себе, у власні переживання, а з повною несподіваністю зображуваного ним світу [2, с.704].

Поет неначе повністю розчиняється в природі, намагаючись поєднати власні миттєві враження й красу природного світу. Звернімося до вірша, який відкриває ранню збірку поезій Пастернака «Поверх барьеров» (1916) – «Февраль. Достать чернил и плакать...» (1912). Тут подається уподібнення ранньої весни, зливи (природних явищ) і поетичного натхнення, початку творчості (стану душі). Ці «далекі речі» поєднуються з

допомогою чорного кольору (весна, граки – з одного боку, і чорнила – з іншого). Весняна «грохочущая слякоть» збентежує ліричного героя. Внутрішня схвильованість виражається перш за все в емоційному розладі («плакатель», «навзрыд»), у властивому імпресіонізму синтаксисі (безсполучникові речення), у прагненні до спонтанних рухів під впливом первинного враження («Достать пролетку. За шесть гривен, Чрез благовест, чрез клик дорог. Перенестись»). І поет кидається назустріч природі, її стихіям, прагне «перенестись тудя, где ливень Еще шумней чернил и слез». Ліричний герой поглинає всі звуки й фарби навколишнього світу, відчуваючи себе його органічною часткою. Він віддається на волю вражень, які художньо втілюються у вірші. В імпресіоністичному стилі поет намагається відбити миттєві, раптові враження, щоб максимально наблизити процес творчості до природних процесів («И чем случайней, тем вернее Слагаются стихи навзрыд»).

Привертає увагу мовна організація вірша. Тут спостерігаємо алітерацію звуків «ч» («чернил», «грачей», «чернеют», «случайный», «случаются»), «р», «л», «к» («плакатель», «слякоть», «клик», «ливень»), що надає пейзажній замальовці певного музичного забарвлення. Система метафор («писать навзрыд», «слякоть горит», «обрушает грусть», «ветер криками изрыт», «проталины чернеют») сприяє створенню асоціативності. Так, «февраль» – улюблений місяць поета, коли він народився, «плакатель» – писати з натхненням вірші, «перенестись тудя, где ливень» – побути наодинці з природою, злитися з нею.

Відомо, що однією з ознак імпресіоністичного стилю є складний метафоризм. І сам Пастернак, і дослідники (наприклад В.П. Григор'єв) відзначають, що мистецтво не саме «придумало метафору, а знайшло її у природі і свято відтворило» [5, с.231], що «метафору дає швидко, миттєва фіксація «сиюминутного» стану дійсності – такою, якою вона постає під впливом сильного почуття, що загострює зір і поновлює сприйняття предметів, котрі в цей момент стають надзвичайними» [4, с.24-25]. Отже, метафора в Пастернака не стільки поетичний прийом, скільки метод пізнання дійсності.

Імпресіоністичні риси яскраво виявилися в пейзажі вірша «Как бронзовой золой жаровень...» (1912). Тут реальний світ подається в усій своїй рухливості й плинності, автор намагається передати найдрібніші миттєві враження від побаченого природного світу. Читач не бачить детального опису конкретного пейзажного образу, на першому плані – виокремлена деталь («жуками сыплет сонный сад», «тополь...завесил лунную между», «сад висит постройкой свайной» тощо), особливий колір («бронзовая зола жаровень», «тополь обветшал-серый»), притаманний зображуваним явищам. Ліричний герой максимально розчинюється в природі, що виражається захоплюючим і пронизливим почуттям досягнутої єдності:

*И, как в неслышанную веру,
Я в эту ночь перехожу... [6, с.48].*

Музичний малюнок вірша створює алітерація звуків «ж» («жаровень», «жуками», «перехожу», «межу»), «с» («сыплет сонный сад», «свечою», «расцветишие висят», «постройкой свайной» тощо), «в» («вровень», «расцветишие висят», «веру», «завесил» тощо), асонанс «о» («бронзовой золой», «со мной», «тополь», «прибой»...), «у» («жуками», «неслыханную веру», «перехожу», «лунную между»...). До речі, музикальність поезій Пастернака не вичерпується чергуванням голосних і приголосних, для поета важливе значення слова у співвідношенні зі звучанням. Дана поезія багата й на метафори: «жуками сыплет сонный сад», «миры...висят», «тополь...завесил лунную между», «шепчет яблони прибой», «сад висит...и держит небо». Тут спостерігається властиве імпресіонізму явище синестезії, коли відбувається поєднання зорових, слухових, дотикових вражень.

*Где пруд как явленная тайна,
Где шепчет яблони прибой,
Где сад висит постройкой свайной
И держит небо пред собой [6, с.48].*

Характерним для раннього Пастернака є природний (тобто безпосередній, на основі першого враження) погляд на світ, внаслідок чого його поезія, а отже, і пейзажі переповнені деталями, ускладнені метафоричними сполученнями, відзначаються глибоким ліризмом. У своїх віршах поет стверджує, що природа – могутня сила, невичерпне джерело творчості, і, максимально занурюючись у неї, митець відтворює свої почуття, враження на папері.

*Поэзия! Греческой губкой в присосках
Будь ты, и меж зелени клейкой
Тебя б положил я на мокрую доску
Зеленой садовой скамейки.*

*Расти себе пышные брыжи и физмы
Вбирай облака и овраги,
А ночью, поэзия, я тебя выжму
Во здравие жадной бумаги [6, с.81].*

У центрі вірша «Весна» (1914) – «затеplенный» весною «апрель», який автор порівнює із «стальным гладиатором органа» (асоціацію з органом викликають стовбури дерев у лісі). Нестійкий, наповнений віршовими переносами синтаксис перших рядків поезії передає уривчасте, вражене чудом відкритої поету картини дихання автора, його палке, захоплене «гудіння», «булькання» почуттів, що переповнюють. Людина максимально розчиняється в навколишньому середовищі. Весняний стан природи зумовлює й весняний настрій людини. Численними метафорами автор намагається довести це: «что почек... наклеплено к веткам», «лес стянут по горлу», «и стонет... гладиатор органа», «льды раскричались», «земля волнуется», «плывут...сады» тощо. Порівняннями та уподібненнями переповнений кожен образ: клейкі бруньки на деревах, з

яких незабаром з'явиться перше весняне листя, поет порівнює з недопалками свічки, а сам «апрель» також уподібнюється свічці, яку «затеплила» весна; парк та ліс, що прокинулися від зимової сплячки, подорослішали, «возмужали». «И реплики леса окрепли». Мова йде про весняний спів птахів, який переповнює собою весь світ і який стягнув ліс «по горлу петлею пернатых гортаней», як захльостують і приборкують арканом буйвола. Утворюється метафоричний асоціативний ряд «возмужалость – окрепли – буйвол – стальной гладиатор органа», а картина природи являє собою ряд численних образів, тісно пов'язаних між собою. У зображення поетичної картини підключаються різні сфери людського сприймання: «что почек, что клейких заплывших огарков Налеplено к веткам» (поет бачить); «лес стянут по горлу петлею пернатых Гортаней» (відчуття на дотик); «и стонет...стальной гладиатор органа» (слухова перцепція).

Друга частина вірша становить неперервний потік образів міського пейзажу: «льды раскричались», «катятся чернеющие улицы», «плывут сады и электрички». Ми бачимо не послідовне, обмірковане зображення, а уривчасте, фрагментарне, що наближує дану картину до імпресіоністичної естетики. Цю мінливість, непостійність пейзажу допомагають передати дієслова та їхні форми «волнуется», «катятся», «плывут», «захлебываясь».

Потім перед нами постає пейзаж, пройнятий хаотичним рухом:

*Разве только грязь видна вам,
А не скачет таль в глазах?
Не играет по канавам –
Словно в яблоках рысак?* [6, с.82].

Багата кольорова гама даної поезії. Тут зустрічаємо такі кольори та їх варіації, як зелений, «чернеющий», синій, світло-голубий. Звуки природи уподібнюються поетом звукам музичних інструментів, вони зливаються в могутню симфонію, яку чує митець, однак не тільки чує, а й бачить у зорових образах.

У сприйнятті поета приєднуються органи нюху, він відтворює запахи природи, як, наприклад, у поезії «Три варианта» (1915): «у сада пахнет крапивой, кровлей, тленьем, страхом», «это запах гроз и кладов».

Імпресіоністичні ознаки знаходимо в пейзажній замальовці, створеній у вірші «Імпровизация» (1915). Вже перші рядки викликають певні асоціації.

*Я клавишей стаю кормил с руки
Под хлопанье крыльев, плеск и клетот* [6, с.93].

«Стая клавишей» асоціюється з чорними й білими лебедями. У статті В. Рогозинського, присвяченій особливостям зображення природи в ліриці Пастернака, знаходимо продовження асоціативного ряду – світло і темрява – добро і зло – життя і смерть... [8, с.33]. Проте, на нашу думку, такий асоціативний ряд, запропонований дослідником, не є коректним, адже в основу імпресіоністичної естетики покладені конкретні безпосередні враження, а не абстраговані, узагальнені поняття.

*И было темно. И это был пруд.
И волны... [6, с.93].*

В імпресіоністичній манері із кольорової плями випливають реалії. Але для Пастернака імпресіоністичним зображенням не обмежується суть мистецтва, для нього важливо, щоб воно перейшло у сферу вселюдського досвіду, безсмертя, вічності.

Отже, рання творчість Пастернака – це період пошуків свого шляху в літературі. Тому його поезія, зокрема пейзаж, увібрала естетичні ознаки різних літературних шкіл і напрямів. Серед них чільне місце посів імпресіонізм, використання елементів якого мало вплив на особливості зображення пейзажу у творчості митця. Картини природи в Пастернака відзначаються підкресленим суб'єктивізмом, органічним єднанням людини й навколишнього середовища, колористичним та музичним забарвленням, складним метафоризмом, асоціативністю, психологізмом, оскільки вони подані в сприйнятті того чи іншого ліричного героя й допомагають передати його внутрішній стан.

1. *Левина Т.* «Страдательное богатство». Пастернак и русская живопись 1910-х – начала 1940-х гг. // Литературное обозрение. – 1990. – № 2. – С.84-89.
2. *Лотман Ю.* О поэтах и поэзии. Анализ поэтического текста. – СПб: Искусство, 1996. – 848 с.
3. *Никитаева В.* «Образ мира, в слове явленный». Ранняя лирика Б. Пастернака // Русская словесность. – 1997. – № 4. – С.63-66.
4. Очерки истории языка русской поэзии XX века. Поэтический язык и идиостиль: Общие вопросы. Звуковая организация текста / Под ред. В.П.Григорьева. – М.: Наука. – 304 с.
5. *Пастернак Б.* Воздушные пути. Проза разных лет. – М.: Советский писатель, 1982. – 496 с.
6. *Пастернак Б.* Собрание сочинений: В 5-ти томах. – Т.І. – М: Худ. лит., 1989. – 751 с.
7. *Резниченко Н.* «Как птице, мне ответит эхо, мне целый мир дорогу даст» (мир поэзии Бориса Пастернака) // Зарубіжна література. – 1997. – № 23 (39). – С.4-7.
8. *Рогозинский В.* Природа как Храм. Лирика Бориса Пастернака // Всесвітня література та культура. – 2004. – № 3. – С.32-34.

Summary

Pasternak's early creative work is a period of search of his own way in literature. Landscapes in his poetry are characterized by use of impressionistic elements. Pictures of nature in Pasternak's works are vividly objective, show organic consolidation of a person and environment, are coloristic and musical, with complex metaphorism, asociativeness and psychologism.

Стаття надійшла до редколегії 22.08.2005